

ՈՉ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ԶԻՆՎԱԾ ԸՆԴՀԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ԴԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱԴԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Անահիտ ԵՍԱՅԱՆ

Երևանի քաղաքապետարանի Նոր Նորքի
ՔԿԱԳ տ/բ 1-ին կարգի մասնագետ

Միջազգային մարդասիրական իրավունքը կիրառվում է զինված ընդհարումների, այլ կերպ ասած՝ պատերազմի պայմաններում: Միջազգային մարդասիրական իրավունքը զինված ընդհարումների կարգավորումն իրականացնում է իրավական նորմերի 2 տարբեր համակարգերի միջոցով.

1. միջազգային զինված ընդհարումների իրավունք, որը հստակ կանոնակարգված և ապահովված է միջազգային վերահսկողության մեխանիզմներով,

2. ոչ միջազգային զինված ընդհարումների իրավունք, որը բաղկացած է ընդհանուր բնույթի կանոններից, և որի վերաբերյալ չի գործում միջազգային վերահսկողության որևէ համակարգ:

Ոչ միջազգային զինված ընդհարումների վերաբերյալ հարկ է նշել, որ ընդհանուր առմամբ ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարումներ են համարվում այն հակամարտությունները, որոնք տեղի են ունենում մեկ պետության տարածքում մի կողմից կառավարության, մյուս կողմից զինված ապստամբական խմբերի միջև:

Առաջին հայացքից թվում է, որ նմանատիպ հակամարտության կարգավորումը պետության ներքին խնդիրն է և պետք է լուծվի առանց արտաքին միջամտության, հետևաբար պետք է հիմնավորել նմանատիպ իրավիճակում միջազգային իրավունքի նորմերի կիրառման անհրաժեշտությունը:

Նախ՝ բռնությունն ու զենքի կիրառումը մեկ պետության տարածքում նույն հետևանքներն են առաջացնում արյունահեղության ու ավերածությունների առումով, ինչ որ 2 պետությունների միջև զինված ընդհարումները: Մեր ժամանակաշրջանի համար անմարդկայնության վառ դրսևորում էր, օրինակ, Իսպանիայի քաղաքացիական պատերազմն ընդդեմ Նիգերիայի:

Երկրորդ՝ 2-րդ համաշխարհային պատերազմից հետո մարդու իրավունքների գաղափարը զարգացում ապրեց, և մարդու իրավունքների բնագավառում միջազգային իրավունքը սկսեց «ներխուժել» պետությունների ներքին գործերի մեջ: Պետությունները, իհարկե, պետք է պահպանեն իրենց երկրի ներսում խաղաղությունն ու կարգուկանոն վերականգնելու համար ուժ կիրառելու իրավունքը, սակայն միջազգային մարդասիրական իրավունքը պետք է սահմանափակեր խաղաղությունն ու կարգուկանոնը երկրի ներսում վերականգնելու անթույլատրելի մեթոդների կիրառումը, այսինքն՝ պետք է նախատեսեր միջոցներ ու մեթոդներ ընտրելու պետության իրավունքի սահմանափակում, և այս ամենն արվում էր մարդասիրական գաղափարներից ելնելով:

Յենց այս հանգամանքներով էր պայմանավորված 1949թ. օգոստոսի 12-ի Ժնևի 4 կոնվենցիաների ընդհանուր հոդված 3-ի ընդունումը, որը, ինչպես նշվել է Միջազգային դատարանի՝ Նիկարագուայի և ԱՄՆ-ի միջև ծագած վեճի կապակցությամբ կայացրած որոշման մեջ, ասօր համարվում է մարդասիրական հիմնական սկզբունքների արտահայտությունը:

Հոդված 3-ը սահմանում է. «Ոչ միջազգ-

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

գայի բնույթի զինված ընդհարման ժամանակ, որը ծագել էր Բարձր Պայմանավորվող կողմերից մեկի տարածքում, կոնֆլիկտի մեջ գտնվող յուրաքանչյուր կողմ պարտավոր է կիրառել հետևյալ դրույթները...»:

Այստեղ թվարկվում են մի շարք մարդասիրական դրույթներ, ինչպիսիք են՝ կյանքի և ֆիզիկական անձեռնմխելիության, մարդկային արժանապատվության դեմ ոտնձգության արգելքը, առանց դիսկրիմինացիայի հումանիտար վերաբերմունքի դրսևորում այն անձանց նկատմամբ, ովքեր անմիջականորեն չեն մասնակցում զինված գործողություններին կամ վայր են դրել զենքը, վիրավորներին և հիվանդներին օգնության ցուցաբերումը և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, հոդված 3-ը ամրագրում է միջազգային հումանիտար իրավունքի հիմնարար սկզբունքներ, ուստի նրա համընդհանուր կիրառումը թույլ է տալիս այն որակել որպես մինիկոնվենցիա:

Զնայած հոդված 3-ը սահմանում է պաշտպանության հիմնարար սկզբունքներ, և շատերն այն համարում են «մտքի մեծ հաղթանակ»³, քանի որ տվյալ ժամանակաշրջանի համար այն մեծ առաջընթաց էր, այնուամենայնիվ այն կատարյալ չէ, քանի որ չի սահմանում, թե ինչ պետք է հասկանալ ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարում ասելով, այսինքն՝ ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարումը բնորոշող որևէ հասկացություն չի տրվում: Սակայն այս հանգամանքը իրավական գրականության մեջ միանշանակ չի ընդունվել, քանի որ կա տեսակետ, ըստ որի՝ կոնկրետ հասկացության սահմանման բացակայությունն ունի իր դրական կողմը, քանի որ այդպիսով այն յուրաքանչյուր

կողմին տալիս է մեկնաբանման լայն դաշտ, հետևաբար հնարավոր է դարձնում մարդասիրական բնույթի ցանկացած միջամտություն⁴: Այլ կերպ ասած՝ հոդված 3-ը ճկուն գործիք է՝ ի պատասխան ներքին ընդհարումների, քանի որ յուրաքանչյուր պարագայում այն կարելի է կիրառել որպես հումանիզմի դրսևորում՝ առանց կոնկրետ իրավիճակին ճշգրիտ իրավական գնահատական տալու:

Միանշանակ չէ վերաբերմունքը նաև հոդված 3-ի կիրառման վերաբերյալ. ավելին՝ եղել են կարծիքներ, թե իբրև այն չի կիրառվում և ենթակա էլ չէ կիրառման, քանի որ ապստամբները, որոնք տվյալ դեպքում կոնֆլիկտի մի կողմ են հանդիսանում, Կոնվենցիայի անդամ-կողմ չեն, ուստի այդ հանգամանքը կարող է նրանց կողմից օգտագործվել և որևէ պարտավորություն չվերցնել հոդվածի կիրառման վերաբերյալ: Սակայն այդ տրամաբանությունը չի գործում, քանի որ հոդվածի կիրառումը միանշանակ դրականորեն կանդորադառնա ապստամբների վարկանիշի վրա և նրանց օգտին կաշխատի, ուստի ոչ տեսականորեն, ոչ էլ գործնականում կասկածի ենթակա չէ այն հանգամանքը, որ ապստամբները կկիրառեն մարդասիրական իրավունքի նորմերը: Խնդիրն ավելի լուրջ է կոնֆլիկտի մյուս կողմի դեպքում, քանի որ շատ հաճախ կառավարությունը չի ցանկանում ապստամբներին ընդունել որպես հակամարտության կողմ, ավելին՝ նույնիսկ ընդունել դրանց առկայության փաստը, հետևաբար կարող է դիտավորյալ չընդունել հոդված 3-ի կիրառման անհրաժեշտությունը: Ուստի հարկ է նշել, որ հակամարտության առկայության պայմաններում հոդված 3-ի կիրառումը որևէ կերպ չի ազդում հակամարտության կողմերի իրավական կարգավիճակի վրա⁵, այլ միայն դրա կիրառումով ապստամբները որոշակի քաղաքական կարգավիճակ են ստանում, այ-

սինքն՝ կառավարությունը ընդունում է իր երկրի տարածքում խնդրի առկայությունը և դրա կարգավորման ընթացքում պատրաստ է կիրառելու միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերը: Այս տարբերակը, բնականաբար, յուրաքանչյուր ինքն իրեն հարգող պետության համար ավելի ընդունելի է, քանի որ սա դրական է ազդում նրա վարկանիշի վրա ինչպես իր պետության բնակչության, այնպես էլ միջազգային հանրության աչքերում, հատկապես որ հողված 3-ի նորմերը հունանիզմի դրսևորման նվազագույն դրույթներ են պարունակում:

Այնուամենայնիվ, ինչպես ցույց տվեց հետագա զարգացումը, հողված 3-ը ենթակա էր զարգացման, քանի որ շատ դրույթներ, որոնք անհրաժեշտ էին հունանիզմի լիարժեք դրսևորումն ապահովելու համար, բացակայում էին, մասնավորապես՝ Դատական երաշխիքներ, հունանիտար օգնության ցուցաբերում և այլն: Ուստի ոչ միջազգային զինված ընդհարումներին վերաբերող նորմերի ընդլայնման ու զարգացման պահը հասունացել էր, հետևաբար 1977թ. հունիսի 8-ին ընդունվեց 1949թ.-ի օգոստոսի 12-ի Ժնևի կոնվենցիաների Լրացուցիչ երկրորդ արձանագրությունը (այսուհետ՝ Արձանագրություն), որն ամբողջությամբ վերաբերում էր ոչ միջազգային զինված ընդհարումներին և ի սկզբանե կոչված էր զարգացնելու հողված 3-ի սեղմ դրույթներն ու ընդլայնել ոչ միջազգային զինված ընդհարումների ժամանակ մարդասիրական իրավունքի պաշտպանությունը, մասնավորապես՝ կարգավորել ներքին կոնֆլիկտի կողմերի վարքագիծը հատկապես քաղաքացիական բնակչության, երեխաների, վիրավորների, հիվանդների, նավաբեկյալների, գերյալների և բժշկական անձնակազմի վերաբերյալ:

Ինչպես տեսնում ենք, այս փաստաթղթի ընդունման համար անհրաժեշտ եղավ գրե-

թե 20 տարի: Այդ տարիների ընթացքում կազմավորվել են բազմաթիվ հանձնաժողովներ ու կոմիտեներ, որոնք տարաբնույթ նախագծեր են ներկայացրել, սակայն վերջնական տարբերակով ընդունվեց 28 հողվածից բաղկացած (նախկին 47-ի փոխարեն) մի փաստաթուղթ, որի վերաբերյալ կա կարծիք, որ «այն ստացավ մեծամասնության հավանությունը՝ մնացածի լռության արդյունքում»⁸: Չնայած փոփոխությունների արդյունքում Արձանագրությունը շատ դրական հատկանիշներ կորցրեց, այնուամենայնիվ տվյալ ժամանակահատվածի համար այն մեծ առաջընթաց էր:

Քննարկվող կարևորագույն հարցերից էր ոչ միջազգային զինված ընդհարում հասկացության մշակումը, քանի որ, ի տարբերություն հողված 3-ի, Արձանագրությունը տալիս է ոչ միջազգային զինված ընդհարման հասկացությունը:

Սակայն նախքան հասկացության մշակումը նախատեսվում էր 2 տարբերակ. կամ բնորոշել առկա⁹ է զինված ընդհարում, թե՞ ոչ, կամ միանգամից սահմանել ոչ միջազգային զինված ընդհարման հասկացությունը, այսինքն՝ տալ հստակ չափանիշներ, որոնց առկայության դեպքում այլևս անհնարին կլիներ պետության կողմից ժխտել կոնֆլիկտի առկայության փաստը: Քննարկումների արդյունքում կառավարական փորձագետները եկան այն եզրակացության, որ առաջին տարբերակը շատ դժվար կլինի գործի դնել, ուստի ձեռնամուխ եղան ոչ միջազգային զինված ընդհարման սահմանում մշակելուն: Սկզբում առկա էր 13 տարբերակ, որից քննարկումների արդյունքում մնաց 6-ը: Առաջին տարբերակում առաջարկվում էր Արձանագրությունը կիրառել բոլոր տեսակի զինված ընդհարումների ժամանակ, մնացած 5 տարբերակներն առաջարկում էին այն կիրառել միայն ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարումների ժամա-

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

նակ և տալիս էին ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարումների տարբեր չափանիշեր՝ սկսած ամենալայնից, ըստ որի՝ ամենացածր ինտենսիվություն ունեցող ընդհարման ժամանակ նույնպես պետք է կիրառվեր Արձանագրությունը, մինչև ամենանեղը, ըստ որի՝ Արձանագրությունը պետք է կիրառվեր ամենաբարձր լարում ունեցող ընդհարումների ժամանակ: Այնուամենայնիվ բանակցող կողմերը եկան ընդհանուր հայտարարի, և Արձանագրության հոդված 1-ի առաջին մասում տրվեց ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարման մեկ միասնական հասկացություն, ըստ որի՝ **սույն արձանագրությունը վերաբերում է այնպիսի զինված ընդհարումներին, որոնք ընթանում են Բարձր Պայմանավորվող կողմերից մեկի տարածքում իր զինված ուժերի և հակակառավարական զինված ուժերի կամ այլ կազմակերպված զինված խմբավորումների միջև, որոնք գտնվում են պատասխանատու ղեկավարության ներքո և այնպիսի վերահսկողություն են իրականացնում տարածքի մի մասի վրա, որը թույլ է տալիս վարել անընդհատ և համաձայնեցված ռազմական գործողություններ և կիրառել սույն արձանագրությունը:**

Վերը նշված սահմանումից կարելի է առանձնացնել հետևյալ հատկանիշները.

– **Ընդդիմադիր կողմերը**, որոնք մի կողմից պետք է լինեն կառավարական զինված ուժեր, իսկ մյուս կողմից հակակառավարական զինված խմբավորումներ,

– **Պատասխանատու ղեկավարություն**, որը երթադրում է զինված խմբավորման որոշակի կազմակերպվածության աստիճան,

– **Տարածքի նկատմամբ վերահսկողություն**. սա նշանակում է այնպիսի ուժի և տեխնիկայի առկայություն, որը թույլ է տա-

լիս ոչ միայն գրավել, այլ նաև պահպանել վերահսկողությունը,

– **Անընդհատ և համաձայնեցված ռազմական գործողություններ**. սա նշանակում է, որ ռազմական գործողությունները պետք է մտածված, պլանավորված լինեն և տևական բնույթ կրեն,

– **Արձանագրության կիրառումը**. ինչ վերաբերում է Արձանագրության կիրառմանը, ապա այստեղ առկա է նույն սկզբունքը, ինչ որ հոդված 3-ի կիրառման պարագայում, հետևաբար հարկ չենք համարում ևս մեկ անգամ քննարկել այս հարցը:

Ինչպես տեսնում ենք, վերը նշված հատկանիշները թեկուզ հստակ մշակված են թվում, այնուամենայնիվ դրանցից գրեթե յուրաքանչյուրի վերաբերյալ կարելի է տարաբնույթ մեկնաբանություններ անել:

Այսպես, ինչ վերաբերում է ընդդիմադիր կողմերին, ապա այդպիսիք կարող են լինել միայն մի կողմից կառավարական ուժեր, իսկ մյուս կողմից հակակառավարական ապստամբական խմբավորումներ: Սակայն լինում են դեպքեր, երբ կառավարությունը թույլ դիրքում է գտնվում, ու այդ պատճառով պետության տարածքում գլուխ են բարձրացնում 2 տարբեր ապստամբական խմբավորումներ, որոնց միջև առաջանում է բարձր լարվածություն ունեցող կոնֆլիկտ: Տվյալ պարագայում Արձանագրության նորմերը չեն կարող կիրառվել, քանի որ, ըստ սահմանման, նմանատիպ կոնֆլիկտները ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարումներ չեն, ինչը, իհարկե, միանշանակ ընդունել չի կարելի:

Քննարկման է արժանի նաև «տարածքային վերահսկողության» սկզբունքը, քանի որ դրա նախատեսումը տեղին չէ այն առումով, որ զինված ընդհարումներին բնորոշ է շարժունակությունը, տարածքային վերահսկողության հաճախակի փոփոխականությունը, նույնիսկ մեկ օրվա ընթացքում թե՛ պայքարի ժամանակ մի քանի

անգամ նույն տարածքի ձեռքից ձեռք անցնելը: Բացի այդ՝ ապստամբների կողմից նաև հաճախ կիրառվում է պայքարի պարտիզանական ձևը, որը բացառում է տարածքի նկատմամբ վերահսկողությունը, բայց ոչ ինտեսիվ պայքարը: Նմանատիպ կոնֆլիկտները նույնպես, ըստ սահմանման, դուրս են մնում Արձանագրության տարածման ոլորտից: Բացի այդ՝ եղել է կարծիք, ըստ որի՝ նմանատիպ չափանիշի սահմանումը հավասարազոր է քաղաքացիական պատերազմի առկայության ընդունմանը, ինչը, ընդունված դասական դոկտրինայի համաձայն, հանդիսանում է պատերազմ հայտարարելու իրավիճակ, իսկ տվյալ պարագայում կիրառվում է 1-ին Արձանագրությունը: Նմանատիպ պատճառներից ելնելով՝ ԿԽՄԿ փորձագետները բազմիցս փորձել են փոփոխություն մտցնել ոչ միջազգային զինված ընդհարում հասկացության մեջ, մշակել այնպիսի տարբերակ, որը տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք չի տա:

Ընդհանուր առմամբ մշակվել են այսպիսի չափանիշներ.

- Հակամարտության առկայությունը կողմերի միջև,

- Գործողությունների կոլեկտիվ բնույթը,

- Նվազագույն կազմակերպվածություն:

Այս չափանիշները քննարկվել և ամփոփվել են 2004թ. ԿԽՄԿ-ի միջազգային սեմինարի ժամանակ /Կոպենհագեն/, որը դեռևս շարունակում է մնալ զուտ քննարկման արդյունք, բայց ոչ կատարված փոփոխություն: Ինչ վերաբերում է ոչ միջազգային զինված ընդհարումների վերաբերյալ միջազգային դատական մարմինների վերաբերմունքին, ապա Միջազգային քրեական դատարանը, կապված Հարավսլավիայի տարածքում տեղի ունեցած հանցագործությունների հետ, Տադիչի գործով սահմանել է ոչ միջազգային զինված ընդ-

հարումների հետևյալ չափանիշները՝ *զինված ուժի կիրառում և հակամարտության տևականություն*: Իսկ 1998 թ. Դոնոմոն ընդունված՝ Միջազգային քրեական դատարանի Ստատուտի 8-րդ հոդվածը՝ տալիս է իր սահմանում, ըստ որի՝ ոչ միջազգային զինված ընդհարումը.

- պետք է տեղի ունենա պետության տարածքում,

- երկարատև բնույթ կրի,

- կառավարական ուժերի և կազմակերպված զինված խմբավորումների կամ էլ իրենց իսկ խմբավորումների միջև տեղի ունենա:

Ինչպես տեսնում ենք, վերը նշված չափանիշերը ոչ միջազգային զինված ընդհարումների ավելի լայն սահմանում են տալիս, քան առկա է Արձանագրության մեջ: Հարկ է նշել նաև, որ Արձանագրության 1-ին հոդվածի երկրորդ մասը բացառում է ոչ միջազգային զինված ընդհարումների հասկացությունից ներքին կարգուկանոնի խախտման և լարվածության դեպքերը, սակայն չի տալիս վերը նշված հասկացությունների որևէ սահմանում, ուստի չի երևում այն սահմանը, թե երբ են ներքին անկարգությունները վերածում զինված ընդհարումների, հատկապես երբ պետությունը, որի տարածքում տեղի են ունենում անկարգությունները, շահագրգռված չէ այն որպես զինված ընդհարում ընդունել, ուստի կոնվենցիոն նորմերը կիրառելու: Հետևաբար, անհրաժեշտ է ոչ միջազգային զինված ընդհարումներին վերաբերող բազմատեսակ չափանիշներն ի մի բերել ու մշակել ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարումները բնութագրող մի այնպիսի սահմանում, որը թույլ կտա հստակ տարբերակել թե երկրի տարածքում տեղի ունեցող հակամարտությունը ոչ միջազգային բնույթի զինված ընդհարում է, թե՞ ներքին անկարգություն՝ անկախ տվյալ պետության ցանկությունից:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

-
- ¹ Տե՛ս Զանս Պետեր Գասեր. Միջազգային մարդասիրական իրավունք. ԿԽՄԿ, 2003թ.:
- ² Տե՛ս International Court of Justice. Case concerning Military and paramilitary activities in and against Nicaragua. Judgment of 27 June 1986 (merits) para. 218:
- ³ Տե՛ս Siordet. Les Conventions de Geneve et la guerre civile, p. 212:
- ⁴ Տե՛ս Zorgbibe. Pour une reaffirmation du droit humanitaire des conflits armes internes. pp. 664-665:
- ⁵ Տե՛ս Pilloud. Les re'serves aux Conventions de Gene`ve de 1949, pp. 12-13:
- ⁶ Տե՛ս Rosemary ABI-SAAB. Droit humanitaire et conflits internes. Origines et evolution de la reglementation internationale. Paris 1986:
- ⁷ Տե՛ս Rosemary ABI-SAAB. Droit humanitaire et conflits internes. Origines et evolution de la reglementation internationale. Paris 1986:
- ⁸ Տե՛ս Միջազգային Քրեական Դատարանի Հռոմի Կանոնադրություն 1998թ. ԿԽՄԿ Երևան. 2005թ. Հոդված 8, 2(f):
-

SPECIFIC FEATURES OF THE CONCEPT OF NON-INTERNATIONAL MILITARY CONFLICTS

Anna ESAYAN

1st class specialist at the Nor Nork civil registry

The features of the concept of non international armed conflict In this article the author analyses the concepts of nowadays very common non international armed conflicts and purposes the need to make them international law study subject.

In the article the subject matter of Common Article 3 of The Geneva Conventions of 1949 August 12 is presented, which is the first international legal document regarding with non internatio-

nal armed conflict, as well as the second additional protocol which define the concept of non international armed conflict.

Analyzing other international documents about the concept of non international conflicts, the author, however, comes to conclusion that second additional protocol gives more narrow description to non international conflicts missing a couple of important aspects. Hence, the author suggests to expand the scope of the admitted concept and give a new definition.
